

המרחב הציבורי

כתב עת לפוליטיקה וחברה

קיץ 2012 / גיליון מספר 6

עורכים ראשיים:

יואב פלד

מיכאל קוצ'ין

עורכים מייסדים:

יואב דומן

תומר זייגרמן

יעל פרואקטור

ח"כ יובל צלנר

חברי המערכת:

זוהר אביטן

אדוארד ברודסקי

משה דרור

הילה דרכלר

יעל טל

גיא פלטיאלי

שאול נותקין - עורך מדור ביקורת הספרים

יואב קפשוק - מזכיר המערכת

עריכה לשונית:

נגה אשכנזי

אוניברסיטת תל-אביב, הפקולטה למדעי החברה

המערכת והמנהלה:

החוג למדע המדינה

אוניברסיטת תל-אביב, רמת-אביב, תל-אביב

הכנה לדפוס והפקה:

מיכל סמו ויעל ביבר

המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב

כל הזכויות שמורות

© 2012 אוניברסיטת תל-אביב

מדינה אחת בין הים התיכון לנהר הירדן – חלומות באספמיה או מציאות מתהווה?

עורך הגיליון: יואב קפשווק

תוכן העניינים

יואב קפשווק

מבוא: על חשיבות הדיון בהסדרים אפשריים בין הים לנהר 7

אלכסנדר יעקובסון

החשבון הדו־לאומי: סקירת המצב בעולם, באזור ובארץ 15

אמל ג'מאל

ריבונות משותפת כברירת מחדל: סכסוכים לאומיים ופתרונות דיפרנציאליים 42

זיו רובינוביץ וג'ראלד שטיינברג

תכנית האוטונומיה של מנחם בגין: בין ריאליזם מדיני ואידיאולוגיה 75

הונידה ע'אנם

לא ממש אפרטהייד: על הדינמיקה בין קולוניאליזם התיישבותי לכיבוש צבאי 95

אורן ברק

הצעה לחזון משותף יהודי־ערבי במדינת ישראל 113

ראיף זריק

מדינה אחת או שתי מדינות: אנטומיה של שיח 120

לב לואיס גרינברג

לא אחת ולא שתיים: מחשבות על עתיד משותף בישראל־פלסטין 142

	אורן יפתחאל
155	בין אחת לשתיים: דיון בפתרון 'המדינה האחת' מול רעיון הקונפדרציה לישראל/פלסטין
	ביקורות ספרים
181	אוריה שביט על ספרו של צבי בראל כשמכוניות נפלו מהשמים: מסע בין כיבושים
185	מנחם קליין על ספרה של Sara Roy Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector
188	ח'ליל רינאוי על ספרה של יעל בן-צבי מורד רצח אב: מגדר ולאומיות בקולנוע הפלסטיני
191	יואב מחוזאי על ספרו של יהודה שנהב במלכודת הקו הירוק: מסה פוליטית יהודית
195	חן משגב על ספרה של חדוה ישכר לעומתיות: רישומים מתרבות הנגד של השמאל הפמיניסטי בישראל
201	ספרים שהתקבלו במערכת
203	המחברים
217	הנחיות להגשת מאמרים לפרסום
219	קול קורא

יואב מחוזאי

יהודה שנהב, 2010 / במלכודת הקו הירוק: מסה פוליטית יהודית.
תל-אביב, הוצאת עם עובד, 230 עמודים.

פרופסור יהודה שנהב מהחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב, ממייסדי הקשת הדמוקרטית המזרחית והעורך לשעבר של כתב העת "תיאוריה וביקורת", הוא אחד ההוגים הביקורתיים המרכזיים בישראל כיום. את ספרו החדש הוא כתב כמסה פוליטית ולא כסיכום של מחקר אקדמאי. שנהב לקח על עצמו את תפקיד האינטלקטואל הציבורי, ובאופן מודע הוא מציג עמדה אוטופית על מנת לסמן את "האפשרי ורצוי" (עמ' 164). הספר נקרא בנשימה אחת, אולם, אני מניח, שהוא יהיה קשה לעיכול עבור רוב הציבור היהודי בישראל. באופן כללי, זהו ספר אמיץ וחשוב שראוי לדיון ציבורי. רוב רובו של הספר מוקדש לפירוק שיטתי של המסגרת התודעתית של השמאל הליברלי, כך הוא מכנה את השמאל הציוני בישראל. שנהב מערער על קדושת הקו הירוק כמסמן טריטוריאלי של סוף הסכסוך (עמ' 9). הוא משתמש במונח "פרדיגמת 67" כדי לאפיין את המסגרת התפיסית הזו. מול פרדיגמת 67, שנהב מעמיד את מאורעות 48' כנייר לקמוס פוליטי ועקב כך מארגן מחדש את המפה הפוליטית בישראל. לדעתו, זוהי תרומתו החשובה ביותר של הספר.

עבור שנהב, הכיבוש של 67' אינו קו שבר בהיסטוריה של מדינת ישראל. להיפך, לדעתו קיימת המשכיות בין 48' ל-67' ועל בסיס זה הוא מוצא בעלי ברית פוליטיים לא שגרתיים עבור איש שמאל, קבוצה שאותה הוא מכנה "מתנחלים דמוקרטים". קבוצה זו מתנגדת לפינוי התנחלויות, אבל מכירה, ברמה כזו או אחרת, בעוולות הכיבוש. עוד סמן שמחבר בין שנהב למתנחלים הדמוקרטים הוא הכרה משותפת בגרעין התיאולוגי, שקיים בבסיס הלאומיות הציונית. על בסיס הבנות אלו הספר מתקדם לעבר פתרונות אלטרנטיביים לסכסוך הישראלי-פלסטיני. נקודת המוצא של כל הסכם פשרה עתידי, טוען שנהב, צריכה להיות דיון בזכויות היהודים במרחב. אולם, כאשר שנהב מאמץ גרעין תיאולוגי כגורם מארגן, הוא נופל, לדעתי, למלכודת קלאסית של פרדוקס האינטלקטואלים. שנהב משתמש בכלי עבודה אנליטיים על מנת לשבור את מיתוס השמאל הליברלי, אבל מאמץ בעזרת אותם כלים מיתוס חלופי, ולא ברור מדוע מיתוס אחד עדיף על השני.

שנהב מכון את ביקורתו המושחזת כלפי השמאל הליברלי. הוא טוען שקבוצה זו מכונה "שמאל" שלא בצדק. למעשה עמדותיה רחוקות מכל תפיסה של שמאל כלכלי, ותפיסתם המדינית לא מונעת מנאמנות עמוקה לזכויות הפרט (מה שכשלעצמו לא בהכרח מגדיר קבוצות שמאל), אלא מרצון להיפרד מהפליסטינים. כלומר, דמוגרפיה ולא דמוקרטיה היא הכוח המניע את השמאל הליברלי בישראל. פרדיגמת '67 נועדה ליצור מבנים של הכחשה כדי לעקוף ולכסות על "האנומליות הפוליטיות" (עמ' 14) שקיימות בבסיס התפיסה הרואה את הכיבוש של '67 כקו שבר בהיסטוריה של מדינת ישראל.

שנהב טוען כי הקו הירוק נתפס כ"זמן מיתי" – כלומר, זמן שמוצא מחוץ להיסטוריה ומקבל מעמד עצמאי" (עמ' 17). לחלופין, הוא מזכיר, כי הקו הירוק כבר נמחק (ואז הוחזר) מהמפות, והקמת ישובי שבעת הכוכבים נועדה למחוק אותו גם באופן פיזי. בעבר, הקו הירוק כונה "קווי אושוויץ" וכיום גדר ההפרדה אינה חופפת את תווי הגבול הזה. שנהב לדעתי ממעיט בחשיבותו של הקו הירוק הנובעת מהעובדה, שלמרות הכול, הוא עדיין הגבול המקובל על רוב תושבי האזור וגם על הקהילה הבינלאומית. בסופו של דבר, כמעט כל גבול הוא שרירותי. בכל מקרה, שנהב טוען בצדק כי ההפרדה בין השטחים לבין ישראל בתוך הקו הירוק היא חיונית עבור השמאל הליברלי. באופן די פרדוקסאלי, הכיבוש שמאיים כל כך על הדמוקרטיה בישראל, הוא זה שמשמר אותה. רק בתור כיבוש ולא כחלק אינטגרלי מהמדינה, ישראל יכולה להגדיר את עצמה כדמוקרטיה. אבל לכן הכיבוש חייב להיות זמני.

ככלל, שנהב רואה בהפרדה בין השטחים לישראל בגבולות הקו הירוק כמיהה ולא מציאות. את התפיסה הרווחת הרואה בכיבוש דבר זמני ולא קבוע מייחס שנהב לחד-ממדיות של החברה בישראל (מושג שהוא כמובן שואל מהרברט מרקוזה). זו, לדירו, הגמוניה תודעתית. משמאל ומימין, כמעט כל הזרמים הפוליטיים בישראל גורסים, שהמצב, כפי שהוא, הוא זמני בלבד, ואף צד לא מציע להפוך אותו לקבוע. השמאל הציוני והמרכז הלאומי קוראים להיפרד מהשטחים בדרך כזו או אחרת, בעוד שהימין מעוניין בסיפוחם.

כאמור, שנהב מעמיד את פרדיגמת '67 מול '48 כתפיסת זמן, שאותה הוא מכנה "זמן ממורחב" שונה. הוא מצביע על הבדל זה כגורם לכישלון של כל מהלכי השלום. לטענתו, הצדדים מדברים "שפות" שונות. בעוד שישראל מנסה לפתור את הסכסוך מנקודת מבט של הכיבוש של '67, עבור הפלסטינים, מלחמת '48 היא הבסיס לפתרון, כאשר הכיבוש של '67 מהווה רק המשכיות של הסכסוך ואפילו איחוד מסוים עבור הפלסטינים.

עבור השמאל הליברלי הכיבוש של '67 הוא תאונה, קו פרשת המים המבדיל בין ישראל הצודקת והדמוקרטית לבין ישראל שסרחה. שנהב טוען שזוהי גרסה שמכחישה ומסתירה את בעיית הפליטים, שמקורה במלחמת '48, את המשטר הצבאי עד שנת

66' ואת ההשתלטות המסיבית על קרקעות בתוך שטחי הקו הירוק לפני יוני 67'. באופן נוח למדי, גורס שנהב, פרדיגמת 67' מטילה את כל האחריות על המתנחלים ("הרעים") ומבדילה בינם לבין השמאל הליברלי ("הטובים") (עמ' 34). התסריט הזה, לפי שנהב, מתעלם מהתפקיד שהמדינה מילאה בכיבוש, גם תחת שלטון המערך, בעיקר בתשתית הביטחונית והכלכלית שסיפקה. לכן, לדעתו, למדינה יש אחריות מוסרית כלפי המתנחלים, קבוצה המתוארת על ידי שנהב כלא הומוגנית.

השמאל הליברלי, לפי שנהב, לא רק מסתתר מאחרי גבם של המתנחלים, אלא גם מאחורי גבה של "ישראל השלישית": קואליציה של מזרחים, רוסים (מהגרים מברית המועצות לשעבר) וחרדים, כולם פליטי הכלכלה הניאו-ליברלית, שהיגרו לשטחים המקום היחיד שבו קיימת מדינת רווחה. זוהי הכלכלה הפוליטית של מפעל הכיבוש. שנהב טוען שקיים בפרדיגמת 67' גם בסיס נוסטלגי עמוק ("הנוסטלגיה החדשה", עמ' 27) של רצון לחזור לתקופת ההגמוניה האשכנזית. ישראל השלישית מצטיירת כמארג של קבוצות לאומיות ואנטי-ליברליות, ומולה השמאל הליברלי מעמיד נרטיב אשכנזי-חילוני-ליברלי. אולם, גורס שנהב, נרטיב זה מתעלם מהכלכלה הפוליטית שמקיימת משטר פריבילגיות משני צידי הקו הירוק. בהקשר זה שנהב מצביע על כך שמנגנוני הכיבוש קיימים גם בתוך הקו הירוק: משטר הקרקעות הישראלי, המועצות האזוריות, חומות וקהילות מסוגרות. ככלל, "הפרדה" היא אלמנט מרכזי בפרדיגמת 67': כמיהה להתנתק, מהפלסטינים, מהמזרחים, מהחרדים ומהלבנט ככלל.

ברם, כפי ששנהב טוען, הנרטיב האשכנזי-חילוני-ליברלי לא באמת מעמיד מודל חלופי רציונאלי. גם תפיסת הלאומיות של השמאל הליברלי מבוססת על תיאולוגיה פוליטית. לדעתו של שנהב, גם הזרם הישראלי-מרכזי ממשיך להחזיק בעמדות תיאולוגיות לגבי הכיבוש (עמ' 65). באופן כללי, פרדיגמת 67' מתעלמת מהגרעין התיאולוגי שמשותף לכל הזרמים בתנועה הציונית. הציונות העניקה פרשנות לאומית למיתוס, ושנהב מסכים עם הקביעה של אמנון רז-קרקוצקין, שלא רק לגוש אמונים יש מרכיב משיחי, אלא שגם תנועת העבודה נשאה את רוח המשיחיות (עמ' 66). לכן, גם בהקשר זה, שנת 67' לא מייצגת שבר, אלא המשכיות.

שנהב, לעומת השמאל הליברלי, מכיר ומקבל את הגרעין התיאולוגי בלאומיות הציונית. במהלך מרתק הוא הופך את חוסר ההפרדה בין דת וזהות לאומית ממכשול לבסיס הפתרון. כנקודת מוצא, הוא מעוניין להקשיב לתביעות התיאולוגיות של שני הצדדים (עמ' 147) ובתוך כך הוא קורא לחזור לדיון ב"זכויות היהודים" באזור. בנקודה זו, לדעתי, שנהב מדלג בקלות מדי מעל ההבדל הבסיסי בין הזהות הלאומית הפלסטינית ובין הזהות הלאומית הציונית שהיא יהודית ולא ישראלית.

נקודת המוצא של שנהב היא שאנו חיים בעולם פוסט-חילוני (עמ' 154),² והרוב בקרב שתי האוכלוסיות, זו הפלסטינית וזו היהודית, אינו חילוני ולכן לא יסתפק בפתרון מכני

של ריבונות ללא תוכן תיאולוגי (עמ' 26). לכן, גורס שנהב, כל פתרון לסכסוך חייב לענות לרצון זה. שנהב משרטט שלושה פתרונות שונים אותם הוא מדרג מהפחות רצוי לרצוי ביותר. אך, כפי שהוא עצמו מעיד, פרטי הפתרונות אינם חשובים, אלא הכוונה הכללית. אני מסכים עם שנהב ולכן לא אתעכב על מנת לפרטם. בקצרה, הוא נע בין "מדינת כל אזרחיה" (פתרון בעייתי בעיניו כיוון שהוא מתעלם מהתביעות התיאולוגיות של הצדדים) עד למודל קונסוציונלי (דמוקרטיה הסדרית או הסכמית) המבוסס על חלוקת האזור למרחבים לאומיים קטנים, כך שכל קבוצה תוכל לשמר את אופייה אם תרצה. העיקרון שמכוון אותו הינו כמה שפחות סבל בהסדר צודק: שיבת פליטים ואפליה מתקנת, אך בלי ליצור בעיית פליטים חדשה. כמו כן, בתנאים של הסדר צודק ניתן לדעתו להשאיר את רוב ההתנחלויות. לשנהב אין אשליות לגבי הקושי בישום הפתרונות המוצעים, אבל הוא מניח, במיוחד לגבי הפתרון האחרון, שבעתיד הוא יהיה ברירת המחדל (עמ' 156).

כאמור, שנהב מציע פתרון הפונה לרגש ולתפיסה של זהות שבטית. אולם, שנהב סלקטיבי בדרישותיו. מדוע הוא מבקש מאיתנו להתנתק מ"קדושת הקו הירוק", אבל קורא לאמץ את ההלימה בין זהות יהודית לבין זהות לאומית? זהות, שכפי שהוא עצמו מבין אותה, מבוססת על גרעין תיאולוגי ולא רציונאלי. האם אין זה הגיוני להסיק כי הסדר המבוסס על זהות רגשית ושבטית כגורם מארגן, רק ישעתק את משחק סכום האפס הפוליטי? שכל פשרה תיתפס כזמנית בלבד במרוץ הדמוגרפי\גיאוגרפי? ואם כבר מדובר על מהפך תודעתי, שמבוסס על הכרה רציונאלית באנומליות של פרדיגמת '67, מדוע לא לאמץ כבר תפיסה רציונאלית כללית? כאשר זהות שבטית היא הבסיס ההיסטורי לסכסוך ולאפליה, אין זה מן הנמנע שהיא תשמש גם כבסיס לפשרה ולמדיניות מתקנת, אבל מדוע להפוך אותה למטרה בפני עצמה?

הערות

- 1 אבא אבן בראיון לדר שפיגל, ינואר 1969.
- 2 את המושג "פוסט-חילוניות" שנהב שואל מחוזה קזנובה (Casanova 1994).

רשימת מקורות

Casanova, J. 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University Of Chicago Press.